

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра східної і слов'янської філології

Курсова робота
з польської філології
на тему:

ПОХОДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ
ТА ЇЇ ДІАЛЕКТНА ОСНОВА

Студента групи Пол17-22
факультету східної і слов'янської філології
денної форми здобуття освіти
Освітньої програми: Польська мова і література,
друга іноземна мова, переклад
Спеціальності: 035 Філологія
Спеціалізації: 035.033
Слов'янські мови та літератури
(переклад включно), перша – польська
Рудика Сергія Васильовича

Науковий керівник: доктор філософії
Яковенко Яніна Василівна

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ	6
1.1. Перші писемні пам’ятки польською мовою.....	6
1.2. Вплив праіндоєвропейської та праслов’янської мови на творення та розвиток сучасної польської мови.....	12
Висновки до Розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. ДІАЛЕКТНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ	18
2.1. Основні діалекти польської мови та їх значення у становленні мови.....	18
2.2. Особливості та своєрідність лексики у діалектах польської мови.....	20
Висновки до Розділу 2	26
ВИСНОВКИ.....	27
АНОТАЦІЯ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	29

ВСТУП

Вивчення походження літературної польської мови та її діалектної основи в історії лінгвістики спільно з етнографією й історією культури має давню традицію. Дискусія щодо основ діалектних засад загальнопольської мови, відомий як дискусія про походження польської літературної мови, має свій корінь у висловлюванні Антонія Каліни (1883 року), який запропонував тезу про великопольське походження польської літературної мови, у протилежність до ранішньої гіпотези Францішка Салезіго Дмоховського (1864 року) про її малопольське коріння. Після виступів Казимира Нітша у 1910 (Kwaśnicka-Janowicz, 2021, с. 253) та 1913 роках, у яких не лише було поставлено питання про діалектні джерела польської літературної мови, а й питання про час виникнення загальнопольської мови, дискусія перейшла на строго лінгвістичну площину.

У період 1949-1956 років розгорнулася дискусія про діалектні корені польської мови, зокрема між сторонниками великопольської та малопольської концепцій. Дослідження походження літературної польської мови із діалектної перспективи є складною та цікавою проблемою в лінгвістиці. Штібер вказував на вплив чеської мови на нормалізацію польської літературної мови, вважаючи, що цей процес більше залежав від писемної діяльності, ніж усного мовлення. (Kwaśnicka-Janowicz, 2021, с. 251).

Такі дослідження стимулювали інших вчених, таких як Б. Вальчак, який підтримав тези Штібера. Сучасні дослідження, зокрема ті, які проводив С. Урбанчик, показали зв'язок між літературністю текстів середньовіччя та ступенем стандартизації мови. Це свідчить про важливість розуміння діалектичних особливостей та їх впливу на формування літературної мови. Такі дослідження допомагають нам краще розуміти еволюцію польської мови та її роль у формуванні культурної ідентичності нації.

Це дослідження є **актуальним** з кількох причин. По-перше, воно допоможе краще зрозуміти формування польської мови та виявити вплив діалектичних факторів на її розвиток. По-друге, воно дозволить виявити недоліки в попередніх дослідженнях і

відкрити нові підходи до цієї проблеми. По-третє, воно сприятиме розвитку лінгвістичних та історичних дисциплін і має практичне застосування в різних сферах, включаючи викладання мови та перекладацьку діяльність.

Мета роботи полягає у виявленні та аналізі процесів формування літературної польської мови та її діалектної основи з урахуванням історичних, культурних та лінгвістичних аспектів.

Завдання, необхідні для досягнення цієї мети:

1. Вивчення історії розвитку польської мови та її діалектів.
2. Аналіз доступних досліджень та теорій щодо походження літературної польської мови.
3. Визначення впливу різних діалектів на формування польської літературної мови.
4. Виявлення ключових факторів та подій, які вплинули на формування літературної мови.
5. Встановлення сучасного стану досліджень у цій області та виявлення невирішених питань.

Об'єктом дослідження є процес формування літературної польської мови та її діалектна основа.

Предметом дослідження є історичні, культурні та лінгвістичні аспекти, які вплинули на цей процес формування, включаючи вивчення розвитку польської мови та її діалектів, аналіз доступних досліджень та теорій щодо походження літературної польської мови, визначення впливу різних діалектів на формування літературної мови, встановлення ключових факторів та подій, які вплинули на формування літературної мови.

Матеріалом дослідження є тексти, документи, літературні твори, архівні матеріали та інші джерела, що містять відомості про розвиток польської мови та її діалектів. Ці матеріали можуть включати писемні тексти з різних періодів історії,

наприклад, літературні твори, офіційні документи, історичні записи, лінгвістичні праці тощо.

У процесі дослідження використовувалися такі **методи**:

1. Історично-лінгвістичний аналіз літературних джерел: дослідження історичних текстів та літературні твори з різних періодів для визначення етапів розвитку польської мови та діалектів.

2. Критичний огляд літератури: аналіз та порівняння різних досліджень та теорій щодо походження літературної польської мови для визначення недоліків та переваг попередніх підходів.

3. Архівне дослідження: аналіз архівних матеріалів, які містять інформацію про розвиток польської мови та діалектів.

4. Компаративний аналіз діалектів: порівняння різних діалектних варіантів польської мови для визначення їх впливу на формування літературної мови.

5. Синхронічний та діахронічний аналіз: вивчення як сучасного стану польської мови, так і її еволюції протягом історичних періодів.

Наукова новизна та практичне значення отриманих результатів у цій науковій роботі полягають у декількох аспектах:

Уперше вивчено та проаналізовано різні теорії та підходи щодо походження літературної польської мови та її діалектної основи з урахуванням історичних, культурних та лінгвістичних аспектів.

Удосконалено методи дослідження, такі як історично-лінгвістичний аналіз літературних джерел, критичний огляд літератури, архівне дослідження, компаративний аналіз діалектів та синхронічний та діахронічний аналіз, для більш повного та глибокого розуміння процесу формування літературної польської мови.

Обсяг і структура роботи: курсова робота складається зі вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків та списку використаних джерел (26). Обсяг роботи складає 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

1.1. Перші писемні пам'ятки польською мовою

Історія польської мови є складною та багатшаровою, відображаючи еволюцію мови у взаємозв'язку з історією суспільства та культури. Зрозуміння походження та розвитку польської мови є ключовим для розуміння сучасного стану мови та її ролі в формуванні національної свідомості. Перед розглядом різних епох розвитку польської мови варто відзначити, що періодизація в історії мови може варіюватися в залежності від підходу дослідників. Є кілька підходів до виділення окремих періодів, епох, віх в історії розвитку польської мови. Деякі дослідники виокремлюють періоди на основі філологічних аспектів, таких як пам'ятки та поширення мови, а інші базуються на історично-лінгвістичних факторах, які вплинули на зміни мови (Karaś, 2018).

Александр Брюкнер, видатний польський філолог і історик культури, пропонував таку періодизацію розвитку польської мови:

1. Доісторична доба (600–1100 рр.).
2. Перша історична доба (1100–1500 рр.).
3. Друга історична доба (1500–1768 рр.).
4. Найновіша доба.

Інші вчені, такі як Станіслав Слонський та Тадеуш Лер-Сплавінський, виділяли менше періодів з більш деталізованою градацією. Наприклад, Лер-Сплавінський розділяв розвиток польської мови на два періоди: допольський період та польський період, кожен з яких має свої підперіоди та характерні особливості (Karaś, 2018). Значний внесок у розвиток польської мови зробили також інші вчені, такі як Зенон Клеменевич, який розглядав зовнішні та внутрішні причини мовних змін, виокремлюючи фактори соціально-політичного та культурного характеру.

Кожна з епох розвитку польської мови має свої особливості та внесок у формування мовної системи та лінгвістичної спадщини. Розуміння цих періодів допомагає нам не лише краще зрозуміти саму мову, але й отримати важливі інсайти щодо культурного та історичного контексту Польщі. Дослідження походження та розвитку польської мови відіграє важливу роль у збагаченні нашого розуміння історії та культурного розвитку Польщі. Значний внесок у цю сферу зробив З. Клеменевич, автор тритомної монографії «Історія польської мови» (Klemensiewicz, 1999), та співавтор праці «Історична граматики польської мови» (Klemensiewicz, 1965).

У своїх дослідженнях Клеменевич виділяв два основних періоди розвитку польської мови з певною градацією другого (Karaś, 2018):

1. Давньопольський період:
 - Дописемний етап (до 1136 року).
 - Писемний етап (до появи в XVI ст. польської літературної мови).
2. Середньопольський період:
 - 1540-ті роки – перехідний етап.
 - З 1540-х років до 1630-х років – епоха Ренесансу, бурхливий розвиток літературної мови.
 - З 1630-х років до кінця XVII ст. – початок занепаду польської мови.
 - Перша половина XVIII ст. – подальший занепад мови.
3. Новопольський період:
 - Друга половина XVIII ст. – до 1795 року.
 - 1795 – 1815 роки – з III поділу Речі Посполитої до Віденського конгресу.
 - 1815 – 1831 роки – до Листопадового повстання.
 - 1831 – 1918 роки – до здобуття Польщею незалежності.
 - 1918 – 1939 роки – міжвоєнний період.

Крім того, інші дослідники також запропонували свої варіанти періодизації розвитку польської мови. Наприклад, Станіслав Боравський виокремив етапи за

призмою державності (Bogawski, 2000), а Станіслав Дубіш розглядав еволюцію мови з точки зору комунікативних фаз. (Dubisz, 1993)

Ці різні підходи до періодизації розвитку польської мови свідчать про складність та багатошаровість історії мови цієї країни. Кожна з періодизацій відображає різні аспекти її розвитку та взаємозв'язок з історичними та культурними подіями, що відбувалися в Польщі протягом віків. Дискусії щодо періодизації історії польської мови свідчать про те, наскільки складно визначити чіткі межі між періодами. Це важливо не лише для лінгвістичних досліджень, але й для культурної і соціальної історії Польщі. Наприклад, питання про межу між старопольським і середньопольським періодами викликає обгрунтовані суперечки серед науковців.

Основні етапи розвитку польської мови, від давньопольського до новопольського періодів, показують, як різноманітні історичні події та соціокультурні зміни впливали на мовний процес. Зміни у фонетиці, граматиці, лексиці та синтаксисі відображають не лише саме внутрішнє розвиток мови, але й зміни у соціально-політичному житті країни (Karaś, 2018).

Історія Польщі зберігає в собі багато цікавих та значущих подій, серед яких виникає історія перших писемних пам'яток польською мовою. Вона відображає початок розвитку польської писемності та культури і важливість збереження цих документів для наукового дослідження та розуміння минулого країни. Ростислав Радишевський, у своєму підручнику «Нарис історії польської літератури» наводить приклади перших писемних пам'яток.

Однією з найбільш відомих писемних пам'яток є «Dagome iudex», котра написана близько 991 року. Цей документ, ініційований першим правителем Польщі Мешком I, має значення не лише як історичний документ, але й як перша писемна згадка про територію, яка в майбутньому стане Польщею. Він також є показником зв'язків Польщі з Римською Церквою та відображає перші спроби Мешка I у міжнародному визнанні своєї держави.

Іншим важливим документом є «Гнезненська булла» (*Bulla gnieźnieńska*) видана у 1136 році. Цей документ має велике значення для історії Церкви в Польщі, оскільки скасовував верховенство Магдебурзького архієпископства над церковною організацією країни. Видання булли є важливим етапом у формуванні незалежності Польської Церкви від іноземних впливів.

«Генриківська книга» (*Księga henrykowska*), написана у 1268 році, також є значущою писемною пам'яткою. Вона відображає суспільно-політичну ситуацію в Польщі після монгольської навали та поділу країни на повіти. Крім того, цей документ є важливим з точки зору розвитку польської мови, оскільки містить одне з перших речень, написаних польською мовою.

«Богородиця» (*Bogurodzica*), релігійна пісня, є однією з найважливіших писемних пам'яток польською мовою. Її написання припадає на 13 століття, і це не лише перша повна польська пісня, але й найдавніший збережений польський поетичний текст. «Богородиця» засвідчує велике значення релігії в житті та культурі середньовічної Польщі, а також показує розвиток музичної та поетичної традиції в країні.

«*Kazania świętokrzyskie*» (Проповіді Святого Хреста) представляють собою найстаріший прозовий документ, написаний польською мовою. Ці проповіді датуються рубежем 13-14 століть і відображають релігійні погляди і цінності того часу, а також важливість релігійної інструкції для вірян.

«Псалтир флоріанський» (*Psalterz floriański*) і «Псалтир пулавський» (*Psalterz puławski*) – це не менш значущі пам'ятки польської писемності. Котрі написані в 14-15 століттях, містять переклади псалмів та інші релігійні тексти, які свідчать про важливість релігійної літератури та культурного спадку у середньовічній Польщі.

«*Kazania gnieźnieńskie*» (Гнезненські проповіді) датуються 15 століттям і представляють собою зразок проповідей, адресованих неосвіченим вірянам. Ці проповіді важливі з точки зору вивчення релігійних поглядів та культурних практик середньовічної польської знаті.

«Біблія королеви Софії» (*Biblia królowej Zofii*) відображає важливий етап у розвитку польської літератури та культури. Цей переклад Святого Письма на польську мову свідчить про велике значення релігії та її впливу на розвиток писемності в Польщі. Завдяки «Біблії королеви Софії» польська мова отримала додаткове підтвердження свого статусу і стала важливим елементом національної ідентичності.

Світська писемність розвивалася пізніше за релігійну, але також має велике значення для розуміння історії та культури Польщі. Твори, як «*Satyra na leniwych chłopów*» та «*Rozmowa Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*», відображають соціальні та моральні аспекти життя в ті часи, а також показують розвиток літературних форм у польській мові.

Переклади легенд, молитов та судових документів польською мовою, а також праці, як «*Traktat o ortografii polskiej*» Якуба Паркошовича, свідчать про зростання інтересу до розвитку польської мови та літератури у 15 столітті. Ці різноманітні пам'ятки допомагають нам краще зрозуміти соціокультурний контекст того періоду і визначити ключові аспекти розвитку польської писемності та мови.

«*Rozmyślenia przemyskie*» та «*Lament świętokrzyski*» є важливими прикладами релігійної літератури, що відображають біблійні теми та спільні значення для того часу. «*Rozmyślenie przemyskie*» є одним з перших писемних апокрифічних творів, написаним польською мовою. Цей текст зберігся до наших днів з першої половини XIX століття, проте його походження сягає XVI століття, що підтверджується слідами подальшого редагування та копіювання.

Автор «*Rozmyślenia przemyskie*» використовував різні джерела, як канонічні, так і неканонічні. Серед них – Священне Писання, апокрифи, твори Отців Церкви, історичні та агіографічні тексти. Автор засвоював цей матеріал і створював текст, що відображає релігійні та богословські аспекти, а також розширює біблійні історії, додаючи деталі та описи, що раніше не згадувалися.

Мова «Rozmyślanie przemyskie» характеризується багатством лексики, форм і синтаксичних структур, які часто пристосовані до тем, що обговорюються в тексті. Вона відображає різноманітність жанрів та підходів до творчості в середньовічній Польщі, включаючи фрази для персонажів, теологічні аргументи, коментарі до біблійних фрагментів та інші стилістичні особливості.

«Lament świętokrzyski» є поетичним твором, що відображає страждання Діви Марії під хрестом Ісуса. Цей твір показує зміщення від традиційного зображення Діви Марії як символу сили та милосердя до її зображення як страждаючої, безсилої матері («*Synku miły i wybrany, / rozdziel z matką swoją rany. / A wszakom cię, Synku miły, w swem sercu nosiła, / a także Tobie wiernie służyła.*») (Lament świętokrzyski, 1470). Це нове тлумачення релігійної теми відображає почуття жалю та співчуття до Матері Божої, що проникали в творчість того часу.

Отже, ранні писемні пам'ятки польською мовою відображають багатогранність культурного та літературного розвитку того часу. Вони не лише відображають релігійні теми та моральні цінності, але й показують різноманітність літературних жанрів та підходів до творчості в середньовічній Польщі. Періодизація в історії мови може варіюватися в залежності від підходу дослідників.

Основні етапи розвитку польської мови, від давньопольського до новопольського періодів, показують, як історичні події та соціокультурні зміни впливали на мовний процес. Важливість збереження писемних пам'яток польською мовою для наукового дослідження та розуміння минулого країни підкреслюється через аналіз ряду історичних документів, включаючи «Dagome iudex», «Гнезненська булла», «Генриківська книга», «Богородиця», «Проповіді Святого Христа», «Псалтир флоріанський», «Псалтир пулавський», «Гнезненські проповіді», «Біблія королеви Софії», а також ряд світських творів. (Радишевський, 2019)

1.2. Вплив праїндоевропейської та праслов'янської мови на творення та розвиток сучасної польської мови

Вплив праїндоевропейської та праслов'янської мови на формування та розвиток сучасної польської мови є складною та цікавою темою, яка привертає увагу багатьох лінгвістів та дослідників мови. Зі статей та праць Яна Гануша виявлено, що вже на початку століття польські вчені цікавилися спадкоємством польської мови від праїндоевропейської та праслов'янської мов, а також впливом цих мов на формування та розвиток сучасної польської мови (Hanusz, 1886).

Польська мова, як і інші слов'янські мови, має давнє походження, і формувалася ще з праслов'янських часів. Праїндоевропейська мова, з якої виникли індоєвропейські мови, включаючи праслов'янську, відіграла значну роль у формуванні слов'янської мовної групи. З історичних даних відомо, що розвиток слов'янських мов був тісно пов'язаний з індоєвропейською мовною спадщиною.

У своїх дослідженнях Гануш та інші польські лінгвісти звертали увагу на різноманітні аспекти впливу праїндоевропейської та праслов'янської мови на розвиток польської мови. Особлива увага була приділена фонетичним та морфологічним змінам, які відбувалися в процесі розвитку мови (Hanusz, 1886)

Також важливо звернутися до історичних граматик польської мови, які є ключовим джерелом для розуміння її розвитку від найдавніших часів до наших днів. Ці граматики зазвичай аналізують фонетику, фонологію та морфологію, починаючи з реконструйованої праслов'янської доби та подальшого розвитку мови.

Автори таких граматик розглядають розвиток польської мови з точки зору сучасних лінгвістичних парадигм, які були характерні для їх часу. Наприклад, «Польська граMATика» Яна Лоша з 1922 року та «Історична та сучасна фонологія польської мови» Зджислава Штібера з 1966 року представляють аналіз з точки зору лінгвістики свого часу. Зокрема, вони досліджують розвиток фонетичних та морфологічних аспектів мови, починаючи з праслов'янської доби (Łoś, 1922).

Важливою частиною цих граматики є реконструкція протоіндоєвропейської та праслов'янської фонетичної системи, а також основ морфології. Деякі з них також звертають увагу на попередні етапи розвитку мови, починаючи від протоіндоєвропейської ери. Ці граматики, такі як ті, що написані Кристиною Длугош-Курчабовою та Станіславом Дубішем у 2006 році, детально описують розвиток мовної системи та зв'язки з іншими індоєвропейськими мовами (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

У деяких джерелах фонетична система протоіндоєвропейської мови представлена без гортанних приголосних, але з редукованим голосним */ə/ та нескладовим */u/. Однак в тих самих джерелах можна помітити реконструкцію протоіндоєвропейських елементів з використанням символів, що позначають гортанні приголосні, які не пояснені в достатній мірі (Boryś, 2005).

Почнемо з фонетичних елементів. Запас вокальних та консонантних звуків у праслов'янській мові був вплинутий індоєвропейськими мовами, зокрема балто-слов'янською. Наприклад, розглянемо звукові зміни від праіндоєвропейської до праслов'янської та, врешті-решт, до сучасної польської мови. Серед таких прикладів можна навести перетворення *eі у праіндоєвропейській мові у *ie у праслов'янській, що пізніше стає *i в польській, як у слові «widzieć». Аналогічно, *ai переходить у *ie у праслов'янській мові, а в польській відображається як *i, як у слові «sólka».

Крім спадщини від праіндоєвропейської мови, праслов'янська мова також пройшла інноваційні фонетичні процеси, що вплинули на формування її фонетичної та фонологічної системи. Наприклад, звукові зміни, які відбулися у праслов'янській мові, включають редукцію деяких голосних звуків та зміну наголосу. Такі зміни, як, наприклад, перехід *ē до *e в праслов'янській мові, демонструють цей процес.

Розглянемо вплив праслов'янської мови на формування сучасної польської мови. Серед ключових аспектів можна виділити зміни у фонетичній системі, наприклад,

перетворення деяких голосних та приголосних звуків. Також варто врахувати вплив фонетичних інноваційних процесів, що відбулися під час розвитку праслов'янської мови.

У сучасній польській мові можна спостерігати наслідки цього впливу у формуванні звукової системи та фонології. Наприклад, слова «widzieć» та «sórka» відображають той самий процес перетворення *ei у *i, який відбувся у праслов'янській мові. Також важливо враховувати зміни в граматичних та лексичних аспектах, що також мають коріння у праслов'янській мові.

Однією з характерних особливостей є збереження носових літер, які раніше були притаманні всім слов'янським мовам, але зараз лише збереглися в польській мові. Носові літери ілюструють етимологічний зв'язок з праслов'янською мовою та відображаються у сучасній польській мові. Наприклад, слово «mężczyzna» (чоловік) має носову літеру «ę», що свідчить про спадщину з праслов'янської мови.

Приклади:

1. «mężczyzna» (чоловік) - ę (носова літера)
2. «kobieta» (жінка) - ę (носова літера)
3. «gęsty» (густий) - ę (носова літера)
4. «mądry» (розумний) - ą (носова літера)
5. «sąsiad» (сусід) - ą (носова літера)

Фонетика:

У початковому етапі формування праслов'янської мови відбувалася конвергенція різноманітних вокальних систем, що привела до створення вокально-сонантного класу. Цей клас складався з монофтонгів та сонантів, які мали глоткову функцію, і стали основою для формування фонетичної системи праслов'янської мови. Наприклад:

- Монофтонги поділялися на довгі (i, ŷ, ũ) та короткі (i, ú, ů), а також скорочені (b, b̄), які мали два позиційні варіанти.
- Носові літери також були присутні в системі, наприклад, ę̄, ą̄.

Процеси, які відбувалися в праслов'янській мові, вплинули на подальший розвиток польської мови. Наприклад, лехітський обертон спричинив зміни у звуковому складі слів. Це можна побачити на прикладах:

- *Měra* → *Mara* (мора)
- *Žena* → *Żona* (дружина)

Лексика:

Вплив праїндоевропейської та праслов'янської мов також відчутний в лексиці польської мови. Багато слов'янських слів збереглися в польській мові протягом століть і стали її невід'ємною частиною. Наприклад:

- *Bore* (ліс)
- *Ńosę* (носити)
- *Las* (ліс)

Чергування голосних:

У польській мові спостерігається особливий тип чергування голосних е/о та ела. Це чергування також має відображення на фонетиці та лексиці мови:

- *Veźć* - *Voze* (везти : возити)
- *Leše* - *Las* (ліс)

Важливо зазначити, що фонетичні зміни також вплинули на розвиток граматичних та синтаксичних особливостей польської мови. Наприклад, умляут став причиною змін у відношенні між фонемами та чергуванням голосних. Таким чином, виникає плутанина та незрозумілість в інтерпретації протоїндоевропейської фонетичної системи. Це може бути викликано різними методологічними підходами та недоліками у розумінні фонетичних закономірностей протоїндоевропейської мови.

Такі невідповідності та двозначності у розумінні фонетичних систем можуть вплинути на подальше дослідження в галузі праїндоевропейської мови та її впливу на сучасну польську мову. Для досягнення більш точного розуміння необхідно продовжувати дослідження та удосконалювати методологічні підходи (Fortson, 2009).

Включення балто-слов'янського етапу у розвиток польської мови виявляється важливим аспектом, який допомагає краще зрозуміти фонетичні та інтонаційні особливості. Наприклад, теорія гортанних приголосних може бути покладена в основу такого аналізу через виявлення специфічної інтонації в словах, які містять гортанний приголосний на балто-слов'янському етапі. Це може мати значення для розуміння еволюції звукової системи індоєвропейських мов у контексті розвитку польської мови.

Отже, вплив праіндоєвропейської та праслов'янської мови на польську мову є значним і відчутним. Ці мови сформували основу польської мови, відобразивши свій вплив у фонетичних, морфологічних та лексичних аспектах. Вони також відіграли ключову роль у формуванні слов'янської мовної групи. Різноманітні аспекти цього впливу, включаючи зміни у фонетичній системі та чергування голосних, демонструють складність та багатшаровість розвитку польської мови. Важливість подальшого дослідження в галузі праіндоєвропейської мови та її впливу на сучасну польську мову не можна недооцінювати, оскільки це допоможе досягнути більш точного розуміння її розвитку та еволюції.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Історія розвитку польської мови відображає складність її еволюції та взаємозв'язок з історією суспільства та культури Польщі. Розуміння походження та розвитку мови виявляється ключовим для усвідомлення сучасного стану польської мови та її важливої ролі в формуванні національної свідомості.

Аналіз перших писемних пам'яток польської мови дозволив нам краще зрозуміти, як релігія та література вплинули на формування середньовічного польського суспільства. Ці пам'ятки не лише відображають історичні події, але й показують, як мова використовувалася як засіб вираження культурних ідей та цінностей.

Вивчення впливу праіндоєвропейської та праслов'янської мов на розвиток польської мови допомогло нам глибше зрозуміти, як ці мови вплинули на формування

фонетичних, морфологічних та лексичних аспектів польської мови. Ці відкриття підкреслюють важливість подальшого вивчення цих аспектів для глибшого розуміння розвитку польської мови.

В результаті дослідження ми визначили, що інтеграція нових археологічних та лінгвістичних досліджень є важливою для глибшого розуміння контексту та впливу протоіндоєвропейських та праслов'янських спільнот на розвиток польської мови. Це допомогло нам відкрити нові горизонти для подальшого дослідження культури, суспільства та ідентичності Польщі через дослідження її мови. Перед розглядом різних епох розвитку польської мови варто враховувати різні підходи до періодизації, які базуються як на філологічних, так і на історично-лінгвістичних аспектах.

Перші писемні пам'ятки, такі як «Dagome iudex», «Гнезненська булла» та «Генриківська книга», мають велике значення як історичні документи, що свідчать про формування національної ідентичності та культури Польщі. Твори, такі як «Богородиця», «Свентокшиські проповіді», «Псалтир флоріанський» і «Псалтир пулавський», є не лише мовними, а й культурними свідченнями про значення релігії та літератури у формуванні суспільства середньовічної Польщі.

РОЗДІЛ 2

ДІАЛЕКТНА ОСНОВА СУЧАСНОЇ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

2.1. Основні діалекти польської мови та їх значення у становленні мови

Польські діалекти, які є унікальними регіональними варіантами мови, мають свої особливості, які відрізняють їх від стандартної польської мови, зокрема в областях фонетики та словникового запасу. Ці діалекти не лише відображають багатство та різноманіття польської мови, а й відіграють ключову роль у її формуванні та розвитку. Вони є важливими для збереження культурного спадку та ідентичності різних регіонів Польщі, допомагаючи краще розуміти історію та еволюцію польської мови.

Найбільш характерними фонетичними явищами у польських діалектах є *mazurzenie* (мазурське вимовляння), *szadzenie* (заміна *sz*, *z*, *c*), *jabłonkowanie* (характерне невимовляння м'яких [ś], [ć], [ź], [dź] та твердих [š], [ž], [č], [dž], а тільки проміжних, пом'якшених [š'], [ž'], [č'], [dž']), та *kašubian* (кашубське мовлення). Кожен з цих фонетичних аспектів відображає глибину культурної та історичної спадщини регіонів, де вони вживаються (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

Польські діалекти сформувалися на основі доп'ястівських етномовних кластерів, територіальне розташування яких відповідало місцю розташування культурно-племінних центрів.

Протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція до гомогенізації польської мови та відмови від нестандартних діалектів на користь загальної різноманітності мови. Це може бути пов'язане з процесами глобалізації та зростаючою мобільністю населення, що призводить до змішування мовних варіантів та створення нових лінгвістичних спільнот.

Перший період, який охоплює період з початку польської державності до XVI століття, свідчить про широке використання діалектів у всіх суспільних класах. Проте з XVI століття інтелектуальна еліта переходить до загальнодержавної літературної мови,

сформованої на основі великопольських і малопольських діалектів, що відображає інтеграційну діяльність центрів влади та Церкви (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

Другий період, що охоплює час з 1530-х до 1920-х років, характеризується обмеженим використанням діалектів як комунікативних форм мови. Загальною мовою користуються освічені верстви суспільства, тоді як польські діалекти стають розмовними різновидами мови, що характеризують селянське населення.

Третій період, з 1925 до 1955 року, призначений посиленню процесів диференціації мовних різновидів, що є наслідком поширення засобів масової комунікації та диференціації соціального статусу (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

У четвертому періоді, з 1960-х років до наших днів, спостерігається тенденція до зникнення історично сформованих польських народних говірок через політичні зміни, міграцію населення та популяризацію освіти та масових засобів інформації.

Сьогодні можна спостерігати зміни в соціальній структурі та ролі різних різновидів мови. Ми спостерігаємо не лише збереження діалектів, а й їх поступове згладжування під впливом загальної літературної мови та глобалізації.

Розглянемо приклади цих змін:

Перехід від -orT до -raT: слово “moraT” в праслов’янській мові, що може бути перекладено як “море”, перетворюється на “maraT” в польській мові.

Зміна початкового kv, gv до cv, zv: слово “kvarT” в праслов’янській мові, що може бути перекладено як “чотири”, перетворюється на “cvarT” в польській мові, а “gvarT”, що може бути перекладено як “твардія”, перетворюється на “zvarT”.

У західнослов’янських діалектах, навпаки, спостерігається збереження деяких груп без змін та інші тенденції, що відрізняють їх від інших груп. Наприклад, розвиток psł. груп kt, gl' в kl', а також розвиток t', d' в c, -z/lz. Ці особливості допомагають визначити західнослов’янські діалекти як окрему лінгвістичну групу з власною фонетичною системою.

Таким чином, польські діалекти є важливими складовими польської мови, що відображають її багатство та різноманіття. Вони відіграють ключову роль у становленні та розвитку польської мови, відображаючи її багатство та різноманіття. Кожен діалект є унікальним і важливим об'єктом лінгвістичного дослідження, що відображає багатство та різноманіття польської мови

2.2. Особливості та своєрідність лексики у діалектах польської мови

Великопольський діалект польської мови є важливою діалектною різновидністю, яка не лише характеризується широким географічним розповсюдженням, але й має ряд особливостей у лексичному складі. Ці особливості свідчать про багатогранність і культурний контекст регіону (Karaś, 2012).

По-перше, варто звернутися до звучання міжслівної фонетики, що є однією з ключових особливостей великопольського діалекту. Дифтонгізація, яка проявляється у словах, таких як «ptauk» (птаха) та «buoso» (босоніж), а також у використанні носових голосних, надає цьому діалекту своєрідну звучність та мелодійність (Karaś, 2012).

По-друге, великопольський діалект відрізняється від інших за своєю граматичною особливістю. Наприклад, форми родового відмінка однини іменників середнього роду, такі як «kazanio» (календар) та «picio» (дерев'яна стружка), є характерними для цього регіону та відображають його лінгвістичний ареал (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

Крім того, великопольський діалект відрізняється збереженням деяких архаїчних форм та вимовних особливостей, які свідчать про його історичний розвиток. Наприклад, перехід від «eł» до «au», «óu», який можна побачити у словах «kiaubasa» (ковбаса) та «koukiouka» (кукурудза), а також збереження старого відмінювання -e, де деякі приголосні залишаються м'якими, є характерними рисами цього діалекту.

1. Дифтонгізація: Ця особливість включає утворення дифтонгів у словах, наприклад, ptauk, buoso, muj (на заході). Найсильніша губна голосна "o" зустрічається в Західній і Центральній Польщі.

2. Носові голосні: Вони вимовляються вузько й несинхронно. На півдні відсутня носова вимова, а на півночі спостерігається суміш початкових букв o- і wo-.
3. Сильне спрощення груп приголосних: Наприклад, lek, stasze, szur.
4. Перехід від eł до ąu, óu: Цей перехід характерний для деяких слів.
5. Збереження старого відмінювання -e: Ця особливість виявляється у місцевих назвах, прикметниках з суфіксом -ow, давальному відмінку іменників чоловічого роду та ін.
6. Закінчення -уго або -ugó у родовому відмінку займенників. (Karaś, 2012).

Малопольський діалект є одним з найцікавіших діалектів польської мови, що відображається в його лексичній особливості та різноманітності. Розглянемо деякі аспекти, що відзначаються у цьому діалекті. Малопольський діалект польської мови відрізняється своїми унікальними особливостями, які відображаються як у фонетичній, так і в граматичній структурі (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

1. Носова вимова «ą» та «ę»: Характерною рисою є носове вимовлення голосних «ą» та «ę», а також вимова закінчень типу «-enka», подібна до англійського «hand» ([pənɛŋka]).
2. Звучання сонорних звуків: У малопольському діалекті, на відміну від стандартної мови, окрім обструентів, звучать також сонорні звуки, які можуть зустрічатися не лише на межі слів, але й у менш помітних морфемах.
3. Початковий наголос слова: Характерною особливістю є перенесення наголосу на початок слова та навіть перенесення наголосу в кличному відмінку на останній склад.
4. Характерний заспів у розмовному мовленні: Звучання малопольського діалекту часто супроводжується характерним заспівом, що відрізняє його від інших діалектів.

5. Об'єднання кластерів «t-sh» і «d-ż» в афrikати «cz» і «j»: У мовленні малопольців можна помітити об'єднання кластерів «t-sh» і «d-ż» у сполучення афrikат «cz» і «j» (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

Мазовецький діалект є одним з найвиразніших і найпоширеніших діалектів польської мови, відзначаючись своєрідністю лексики та фонетичними особливостями. Розглянемо деякі аспекти лексичної особливості цього діалекту (Karaś, 2012).

Вимова груп звуків «ke», «ge» як «kie», «gie» та «kę», «ge» як «ke», «ge» є однією з ключових особливостей мазовецького діалекту. Наприклад, слова «leg», «dobree», «kedy», «kerowanie» вимовляються як «lieg», «dobrie», «kie-die», «kie-ro-wanie», відображаючи фонетичні відмінності цього регіону (Długosz-Kurczabowa, Dubisz, 2006).

Іншою важливою рисою є відсутність пом'якшення звука «l» в мазовецькому діалекті, що робить його мовлення більш чітким та виразним. Наприклад, слова «litr», «lisa», «limuzyna» вимовляються як «літр», «ліса», «лімузіна», показуючи відмінності в лексичній основі.

Сілезький етнолект, або сілезька мова, є одним з унікальних явищ польської лінгвістики, яке зберігає багатство та різноманіття слов'янської культурної спадщини. Його особливості виявляються не лише в фонетичних та граматичних рисах, але й у великому розмаїтті лексики, яка збагачена запозиченнями з різних мов та має свої власні унікальні вирази (Karaś, 2012).

Сілезький діалект польської мови відзначається своєрідністю, що проявляється через ряд особливостей, які відрізняють його від інших діалектів та мов, зокрема чеської. Основними рисами цього діалекту є:

1. Наявність g та dz: Сілезький діалект зберігає звук g, який відсутній у чеській мові. Також варто зазначити наявність звуку dz, який у різновидах g, що характерне для сілезького діалекту, а в чеській мові цей звук зазвичай відсутній (*śl./pol. noga*, vs. *czes. Noha/śl./pol. na nodze*, *czes. na noze*, *słow. na nohe*, *ros. na nogie*);).

2. Вимова приголосних *ś, ź, ć, dź*: Вимова цих приголосних у сілезькому діалекті ідентична до польської мови, що відрізняє сілезький діалект від чеської та інших слов'янських мов.
3. Лехійський умляут: Сілезький діалект відрізняється наявністю лехійського умляуту, що спостерігається в словах, наприклад, *les, m(i)esto, s(i)estra*.
4. Відмінність в словах з *o*: Деякі слова у сілезькому діалекті мають звук *o*, який відсутній у чеській мові. Наприклад, «*chor*», «*g(ł)owa*», «*w(ł)osy*».
5. Відсутність складу *r i l*: У сілезькому діалекті відсутній склад *r i l*, що відрізняє його від чеської мови (*śl./pol. twardy* vs. *czes. tvrdý*; *śl./pol. wilk* vs. *czes. vlk.*).
6. Присутність приголосного *ł*: Сілезький діалект використовує приголосний *ł* та має перекошування слів, яке відрізняється від чеської мови.
7. Носові голосні: У сілезькому діалекті носові голосні вимовляються асинхронно, що є характерною рисою, що зустрічається і в інших формах польської мови.

Кашубська мова, або кашубський діалект, є західнослов'янською мовою зі специфічним статусом, який іноді характеризується як окрема мова, а іноді як діалект польської мови. Це етнолект зі своєю лексикою, яка відображає багатогранність культурного та історичного спадку кашубського народу. Становлення кашубської лексики відбувалося протягом багатьох століть, і її особливості можна розглядати як результат взаємодії з різними культурами та мовними впливами.

Кашубський діалект польської мови має кілька особливостей, які відрізняють його від літературної польської мови, включаючи звуки та написання, яких немає в польському алфавіті:

1. *ã* (носова «*a*»): Цей звук передається за допомогою символу «*ã*» і вимовляється як носова «*a*».
2. *é* (між «*e*» та «*i*»): Цей звук передається за допомогою символу «*é*» і вимовляється як звук між «*e*» та «*i*», аналогічний французькому звуку «*e*».

3. ě (між «е» та «а»): Цей звук передається за допомогою символу «ě» і вимовляється як звук, розташований між «е» та «а».
4. ò («це»): Цей звук передається за допомогою символу «ò» і вимовляється як комбінація звуків «це».
5. ô: В залежності від діалекту, цей звук може бути тотожним звуку «о» або більше нахиленим до «е».
6. ù («ци»): Цей звук передається за допомогою символу «ù» і вимовляється як комбінація звуків «ци».

Крім того, у кашубській мові існують диграфи ch, cz, dz, dź, rz і sz, які відповідають звукам, подібним до літературної польської мови. Приголосні, які в багатьох польських діалектах є мазуризованими, у кашубській мові частково нагадують ć, dź, ś, ź, але не виступають у повній формі.

Кашубський діалект польської мови має кілька особливостей, які відрізняють його від стандартного польського, включаючи як фонетичні, так і лексичні відмінності. Деякі з них можуть бути унікальними для кашубського діалекту або спільними з іншими діалектами та мовами у цьому регіоні. Розглянемо деякі з найбільш помітних особливостей кашубського діалекту:

1. Часткове збереження форми TarT від праслов'янської TorT: Наприклад, у кашубському діалекті можна помітити слова «gard» та «parmiéń», що відповідають польським «gród» та «radzi».
2. Пом'якшений приголосний перед -ar у північних різновидах: Наприклад, слова «cwiardi» та «czwiôrtk» відповідають польським «twardy» та «czwartek».
3. Часткове злиття континуантів груп TelT і TolT: Це може призвести до відмінностей у вимові слів, наприклад, «młoc» та «rłoc» замість польських «mleć» та «pleć».

4. Наявність германізмів та балтизмів: Кашубський діалект має численні запозичення з німецької та давньопруської мов, що робить його лексикон більш різноманітним.

5. Присудок після об'єкта: Властивість речень завершувати дієсловом, що зустрічається частіше у кашубському діалекті, що відрізняє його від стандартного польського.

Діалекти польської мови, такі як Великопольський, Малопольський, Мазовецький, Сілезький, а також Кашубська мова, відрізняються за своїми унікальними лексичними та фонетичними особливостями. Ці особливості відображають багатогранність і культурний контекст різних регіонів Польщі.

Великопольський діалект характеризується широким географічним розповсюдженням та рядом особливостей у лексичному складі, що відображають багатогранність і культурний контекст регіону. Цей діалект відрізняється збереженням деяких архаїчних форм та вимовних особливостей, які свідчать про його історичний розвиток.

Малопольський діалект є одним з найцікавіших діалектів польської мови, що відображається в його лексичній особливості та різноманітності. Цей діалект відрізняється своїми унікальними особливостями, які відображаються як у фонетичній, так і в граматичній структурі.

Мазовецький діалект є одним з найвиразніших і найпоширеніших діалектів польської мови, відзначаючись своєрідністю лексики та фонетичними особливостями. Цей діалект відрізняється від інших за своєю граматичною особливістю та відсутністю пом'якшення звука «l», що робить його мовлення більш чітким та виразним.

Сілезький етнолект, або сілезька мова, є одним з унікальних явищ польської лінгвістики, яке зберігає багатство та різноманіття слов'янської культурної спадщини. Цей етнолект відрізняється своєрідністю, що проявляється через ряд особливостей, які відрізняють його від інших діалектів та мов, зокрема чеської.

Кашубська мова, або кашубський діалект, є західнослов'янською мовою зі специфічним статусом, який іноді характеризується як окрема мова, а іноді як діалект польської мови. Цей діалект має кілька особливостей, які відрізняють його від літературної польської мови, включаючи звуки та написання, яких немає в польському алфавіті.

Кожен діалект є унікальним і важливим об'єктом лінгвістичного дослідження, що відображає багатство та різноманіття польської мови. Крім того, вони свідчать про багатогранність різних регіонів Польщі, що відображається в їхніх унікальних лексичних та фонетичних особливостях.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Діалекти польської мови є ключовими складниками в структурі та розвитку польської мови. Вони представляють собою різні регіональні варіанти мови, які мають свої унікальні особливості, відрізняючись від стандартної польської мови.

Основні діалекти, такі як Великопольський, Малопольський, Мазовецький, Сілезький, а також Кашубська мова, мають свої характеристики, які відображають історичний контекст їхнього виникнення та розвитку. Ці діалекти виникли на основі доп'ястівських етномовних кластерів, розташованих у місцях, де знаходилися культурно-племінні центри.

Західно-польський діалект виник в результаті взаємодії з німецькою мовою, центрально-польський є найбільш поширеним, східно-польський має впливи української та білоруської мов, а горносланський виник в результаті взаємодії з чеською та словацькою мовами.

В останні десятиліття спостерігається тенденція до гомогенізації польської мови та відмови від нестандартних діалектів на користь загальної різноманітності мови. Це може бути пов'язано з процесами глобалізації та зростаючою мобільністю населення, що призводить до змішування мов і діалектів та створення нових лінгвістичних спільнот.

ВИСНОВКИ

В курсовій роботі «Походження літературної польської мови та її діалектна основа» було глибоко досліджено історію та еволюцію польської мови, досліджено вплив діалектів, праїндоевропейської та праслов'янської мов на її становлення.

Перш за все, слід зазначити, що розуміння витоків та етапів розвитку польської мови є важливим для осмислення її ролі в національному контексті. Періодизація історії польської мови, зазначена у курсовій роботі, підкреслює складність та різноманітність її етапів розвитку.

Дослідження писемних пам'яток, таких як «Bogurodzica», «Kazania świętokrzyskie», «Psałterz floriański», та інших, є важливим етапом у вивченні формування та розвитку польської мови. Ці текстові пам'ятки відображають значення релігії, культури та мови у становленні національної ідентичності.

Вивчення впливу праїндоевропейської та праслов'янської мов на сучасну польську мову свідчить про давнє історичне походження цієї мови. Розгляд діалектів польської мови підкреслює багатство та різноманіття мовної спадщини, що сприяє культурному розмаїттю країни та збереженню її лінгвістичного культурного джерела.

У контексті сучасних тенденцій спостерігається змішування мовних варіантів та гомогенізація мови, що може вплинути на збереження та розвиток мовної різноманітності. Однак необхідно пам'ятати, що різноманітність діалектів є важливим елементом культурної спадщини та культурної ідентичності нації.

Також залишається відкритим питання щодо впливу зовнішніх факторів, таких як політичні, соціальні та культурні зміни, на розвиток польської мови. Розуміння цих впливів може допомогти краще осмислити процеси гомогенізації та глобалізації мовного простору. Усе це свідчить про актуальність подальших досліджень у галузі походження та розвитку польської мови.

АНОТАЦІЯ

W pracy naukowej dokładnie zbadaliśmy historię i ewolucję języka polskiego, koncentrując się na genezie literackiego języka i jego dialektalnych fundamentach. Był zbadany wpływ języków praindoeuropejskich i prasłowiańskich na kształtowanie nowoczesny język polski, a także rolę dialektów w jego rozwoju.

Praca przedstawia historię języka polskiego, podkreślając złożoność i różnorodność etapów jego rozwoju. Byli zbadane zabytki literackie, takie jak Bogurodzica, Kazania świętokrzyskie i Psalterz floriański, które odzwierciedlają znaczenie religii, kultury i języka w kształtowaniu tożsamości narodowej.

Zbadaliśmy wpływ języków protoindoeuropejskich i prasłowiańskich na współczesny język polski, co świadczy o jego głębokich korzeniach historycznych i miejscu w słowiańskiej grupie językowej. Autor bada również różnorodność dialektów, które przyczyniają się do różnorodności kulturowej kraju i zachowania językowego źródła kultury.

W kontekście obecnych trendów autor zauważa mieszanie się wariantów językowych i homogenizację języka, co może wpływać na zachowanie i rozwój różnorodności językowej. Różnorodność dialektów pozostaje jednak ważnym elementem dziedzictwa kulturowego i tożsamości narodu.

Badania nad pochodzeniem i rozwojem języka polskiego oraz jego podstaw dialektalnych pozostają aktywną i dynamiczną dziedziną. Badanie jego historii, etapów rozwoju, wpływu czynników zewnętrznych i roli dialektów przyczyni się do głębszego zrozumienia kulturowego znaczenia tego języka i zachowania różnorodności językowej.

Słowa kluczowe: Język polski, Pochodzenie, Dialekty, Język literacki, Dziedzictwo kulturowe.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Радисhevський, Р. (2019) *Нарис історії польської літератури*, Київ.
2. Boryś, W. (2005) *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
3. Długosz-Kurczabowa, K., Dubisz, S. (2006) *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
4. Fortson, B. (2009) *Indo-European Language and Culture. An Introduction*. Wiley-Blackwell
5. Karaś, H. (2012) *Gwary polskie – Podstawy dialektologii*. https://gwarypolskie.uw.edu.pl/index47d4.html?option=com_content&task=section&id=2&Itemid=82
6. Karaś, H. (2018) *Historia języka polskiego jako dyscyplina językoznawcza – ppt pobierz*. <https://slideplayer.pl/slide/12066500/>
7. Karolina, B. (2006) *Tańczący z Węgrami*, „Magazyn Obywatel”.
8. Kłoskowska, A. (1991) *Kultura, Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, Wrocław.
9. Kowalski, A. (2017) *Kultura indoeuropejska. Antropologia wspólnot prehistorycznych*, Gdańsk.
10. Kwaśnicka-Janowicz, A. (2021) *Witold Taszycki w dyskusji o pochodzeniu polskiego języka literackiego*. *LingVaria*.
11. Łoś, J. (1922) *Gramatyka polska. Część I*, Kraków.
12. Mallory, J. (1991) *In Search of the Indo-Europeans*, London.
13. Przecław, S. (1415) *O zachowaniu się przy stole*. https://pl.wikisource.org/wiki/O_zachowaniu_się_przy_stole
14. Rosario, S. (2002) *Sustainable gastronomy as a tourist product*, *Tourism and Gastronomy*, London and New York.
15. Saussure de F. (1879) *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes*, Cambridge University Press.
16. Smoczyński, W. (2006) *Rzut oka na teorię laryngalnych*, Kraków.

17. Stieber, Z. (1966) *Historyczna i współczesna fonologia języka polskiego*, Warszawa.
18. Weinsberg, A. (1990) *Gramatyka porównawcza języków indoeuropejskich. Część III-V*, Warszawa.
19. Woodhouse, R. (2013) *On the reality of the laryngeal theory: a response to Witold Mańczak*, *Historische Sprachforschung* 126, s. 3-32.
20. Hanusz, J. (1886) *O ileby należało uwzględnić nowsze teorie gramatyki indoeuropejskiej przy badaniu historii języka polskiego*, *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce V*, s. 11–18.
21. Urbańczyk, S. (1986) *Przedwojenny spór o metodę badań dialektologicznych*, [w:] *Collectanea linguistica in honorem Adami Heinz*, Kraków, s.153-159